

MUTAXASSISLIK FANLARIDAN AMALIY MASHG‘ULOTLARNI O‘TKAZISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Muxamedov Shavkat Madjitovich

Buxoro davlat pedagogika instituti texnologik ta'lim kafedrasida dotsenti, p.f.f.d(PhD)

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni tizimi da olib borilayotgan islohotlar, ta’lim sifatini oshirishda mutaxassislik fanlardan amaliy mashg‘ulotlarni tashkil qilish metodikasi, ularni ta’lim jarayonida qo‘llash imkoniyatlari haqida ma’lumotlar keltirilgan. Amaliy mashg‘ulotning o‘ziga xos tomonlari, o‘quv topshiriqlarining fan mazmunidagi o‘rni, o‘qituvchi va talaba faoliyatining tashkil etilishi, amaliy mashg‘ulotning vazifasi haqida chuqur tahliliy ma’lumotlar keltirilgan. Amaliy mashg‘ulotning bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Amaliy mashg‘ulot, ta’lim jarayoni, yo‘riqnoma, ma’ruza, komponent, fikrlar to‘qnashuvi, innovatsion, kreativ, bahs-munozara.

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta’limni modernizatsiya qilish, ilg‘or ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi farmoni bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi mazkur sohadagi yangi islohotlar uchun dasturilamal vazifasini bajarib bermoqda.[1]

Oliy ta’lim muassasalarida 60112300 - Texnologik ta’lim yo‘nalishida o‘qitiladigan fanlar bo‘lajak o‘qituvchilarga shu fanlar haqida ma’lumot berib mazkur kasbga tayyorlaydi. Bu ta’lim jarayonida amalga oshadi. Ma’lumki, ta’lim ikki yoqlama jarayon bo‘lib, ta’lim beruvchilar va o‘quvchilar faoliyatini qamrab oladi. Bu jarayonning samarali bo‘lishi ko‘p jihatdan ta’lim beruvchilar bilan ta’lim oluvchilar faoliyatining to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishi bilan tasvirlanadi. Bu yo‘lni pedagogika fanida o‘qitish metodlari deb atash va nomlash qabul qilingan. Chunonchi o‘qitish metodlarini faoliyatni amalga oshirish yo‘li bo‘lib, u ko‘zlangan maqsadga erishishiga olib boradi.[2]

Ma’ruza materiallarini chuqurroq o‘zlashtirish, o‘rganilgan pedagogik ma’lumotlarni amalda qo‘llay olish malakasini shakllantirish maqsadida amaliy mashg‘ulotlar tashkil qilinadi. Amaliy mashg‘ulot – bu ta’lim beruvchini ta’lim oluvchilar bilan faol suhbatga kirishishiga yo‘naltirilgan, nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda amalga oshirish uchun sharoitni ta’minlovchi, mashg‘ulotni o‘qitish shaklidir. Amaliy mashg‘ulot darslarini ikki turga ajratish mumkin. Bular ma’ruza darsi mavjud bo‘lgan va ma’ruza darsi mavjud bo‘lmagan fanlardan (masalan, chet tillar) o‘tkaziladigan amaliy mashg‘ulotlar. Amaliy mashg‘ulot darslari fan dasturlari va ishchi dasturlari hamda kalendar tematik rejalariga qat’iy amal qilingan holda o‘tkaziladi. Amaliy mashg‘ulotlarni o‘tkazish bo‘yicha zarur adabiyotlar ro‘yxati beriladi. Ma’ruza darsi mavjud bo‘lgan amaliy mashg‘ulotlarda asosan ma’ruza darslarida o‘tilgan materiallar mashqlar bajarish yordamida mustahkamlanadi.

Amaliy mashg‘ulotning o‘ziga xos tomoni o‘quv topshiriqlarining fan mazmunidagi o‘rni, o‘qituvchi va talaba faoliyatining tashkil etilishi bilan xarakterlansada, amaliy mashg‘ulotning vazifasi amaliy va juda tor asosda belgilanadi. U asosan ma’ruza, amaliy mashg‘ulotlarda egallagan bilimlar bayon etilgan bilimlar bayon etilgan ma’lumotlarni chuqur va puxta o‘rganishga talaba mustaqil ishining sifati va o‘zlashtirishning samarasini aniqlash bilimlarni ko‘nikma va malakaga aylantirish maqsadida tashkil qilinadi. Fan-texnika taraqqiyoti ta’lim jarayoniga asosan yangicha yondashishni, ta’limning faol metodlari va texnologiyalarini qo‘llashni talab qilmoqda, chunki xotira kuchiga asoslangan an’anaviy ta’lim berish usuli ta’lim oluvchilarning fikr yuritish va bilish faolligining o‘shishiga ham yordam beradi.

Hozirgi vaqtda respublikamizning barcha ta’lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan pedagoglar oldida ta’lim oluvchilarga tayyor bilimlarni beribgina qolmasdan, balki ularga mustaqil fikr yuritish, ijodiy izlanish, faollik va ziyalik ko‘nikmalarini singdirishi kerakligi masalasi turibdi. Amaliy mashg‘ulotlarni tashkiliy shakllari deganda, ta’lim beruvchi va ta’lim oluvchilarning mutaxassislik tashkil etilgan, belgilangan tartibda va muayyan rejimda o‘tadigan faoliyati tushuniladi. O‘qitishning u yoki bu tashkiliy shakli jamoaviy va yakka tartibda o‘qitishning har xil ko‘rinishda qo‘shib olib borilishi, o‘qitishda ta’lim oluvchilar mustaqilligining turli darajasi, ta’lim oluvchilarning o‘qishga o‘qituvchi

rahbarligining har xil usullari bilan tavsiflanadi.

O'qitishni tashkil etish shakllarini tanlash ta'lim-tarbiyaviy vazifalar bilan belgilanadi va o'quv ishining mazmuni hamda metodlariga bog'liq bo'ladi. Ta'limni tashkil etish shakllari pedagogik jarayonni tashkil etishning tarixan mavjud bo'lgan, barqaror va mantiqiy tugallangan ko'rinishi bo'lib, unga muntazamlik va yaxlitlik, o'z-o'zini rivojlantirish, shaxsiylik va faoliyatli xarakter, ishtirokchilar tarkibining doimiyliigi, o'tkazishning muayyan tartibi mavjudligi xosdir. Ta'lim jarayoni ishtirokchilari (ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar)ning ma'lum belgilangan tartibda amalga oshiriladigan hamkorlikdagi faoliyatining tashqi ko'rinishi kasbiy ta'limning tashkiliy shaklini anglatadi. [4]

Mutaxassislik fanlarni o'qitishning tashkiliy shakllari deganda o'quv-ishlab chiqarish faoliyati uchun talabalarlar jamoasini tashkil etish yo'llari, bu faoliyatga rahbarlik qilish shakllari, shuningdek, o'quv mashg'ulotlarini tuzilish tarkibi tushuniladi. Ta'limni u yoki bu shaklini tanlashda, talabalarni kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish jarayonida ularning mutloq maqsadi va yaqin vazifalari, mazmun hamda metodlari, shuningdek, moddiy sharoitini belgilaydigan asosiy faktor (ko'rsatkich)larini u yoki bu shakllariga bog'liq.

Mutaxassislik fanlarni o'qituvchilari mutaxassislik fanlardan tajriba-amaliy mashg'ulotlarini o'tkazishda, talabalarni nazariy mashg'ulotlar davomida olgan bilim va ko'nikmalaridan foydalanadilar, ularni chuqurlashtiradilar. Tajriba-amaliy mashg'ulotlardan ko'zda tutilgan maqsad ko'p jihatdan uni o'tkazish metodikasini talabalar ishiga mutaxassislik fan o'qituvchisining rahbarlik qilish usullarini, ayrim tajriba yoki amaliy ishlarni bajarish tartibi va shu kabilarni belgilab beradi.

Talabalar nazariy materialni o'zlashtirib olganlaridan, o'rganilayotgan hodisalar, jarayonlar bilan tanishganlaridan so'ng ular bilan tajriba-amaliy mashg'ulotni o'tkazish ancha oson ko'chadi. Bu holda o'qituvchining yangi mavzu bo'yicha mashg'ulot o'tkazishga oid o'quv axboroti nihoyatda qisqa va aniq bo'ladi. Natijasiga asoslanib talabalar ma'lum xulosalar chiqarishi kerak bo'lgan tajriba-amaliy mashg'ulotlarni bajarish ancha murakkab hisoblanib, ta'lim oluvchilarni bunga oldindan tayyorlash va o'qituvchining o'quv axboroti ancha batafsil bo'lishi zarur. O'qituvchi talabalarga tajriba-amaliy mashg'ulotlarining bajarilish jarayoniga yo'riqnoma berish yo'li bilan rahbarlik qiladi.

Yo'riqnoma berishdan ko'zlangap asosiy maqsad talabalar ongida topshiriqni eng samarali bajarish uchun faoliyatning yo'nalish asoslarini yaratishdan iborat. Psixologlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, insonning mehnat faoliyati ikki tomonga: yo'nalish va ijro tomonlariga ega. Yo'nalish tomoni faoliyatning ob'ektiv sharoitlarining (masalalar, usullar, mezonlar, bajarilish shartlari, texnika vositalari va shu kabilar) ning inson ruhiyatidagi in'ikosi, ijro tomoni esa harakatning bevosita bajarilishi.

I.P.Pavlov ta'limotiga ko'ra, yo'nalish refleksi markaziy asab tizimida shartli bog'lanishlar hosil bo'lishiga asos hisoblanadi. Bu bog'lanishlar bilim, ko'nikma va malakalar hosil qilishniig fiziologik asosidir. Tajribaamaliy mashg'ulotlarini o'quv jarayonida amalga oshirishda yo'riqnomalar tizimidan foydalaniladi. Yo'riqnomalar mashg'ulotda o'tkazilish vaqtiga ko'ra kirish, joriy va yakunlovchi yo'riqnomalarga; ma'lumot berish usuliga ko'ra og'zaki va yozma yo'riqnomaga bo'linadi. Kirish yo'riqnomasi talabalarni tajriba-amaliy mashg'ulotlarni bajarishga tayyorlashda juda muhim ahamiyatga ega. Har bir tajribaamaliy mashg'ulot bajariladigan ishdan ko'zlangan maqsad, maqsad sari olib boradigan yo'llar talabalarga tushunarli bo'lgan taqdirdagina ijobiy va qimmatli natijalar beradi. Talabalar o'zlariga taklif etilayotgan ish o'rganilgan material bilan qanday bog'langanligini yoki yanada oldinga siljish uchun u qanday ahamiyatga ega ekanligini anglab olishlari kerak. Kirish yo'riqnomasining metodikasi ko'p jihatdan tajriba-amaliy mashg'ulotni o'tkazishdan ko'zda tutilgan asosiy didaktik maqsadga va uning qanday o'tkazilishiga bog'liq.

Mutaxassislik fanlarini o'qitishda qo'llaniladigan o'qitish shakllarining yana bir shakli amaliy mashg'ulotidir. Agar ma'ruza katta patok (oqim)da o'tkazilsa, amaliy mashg'uloti alohida guruhda o'tkaziladigan o'quv ishlarining bir shakli hisoblanib, talabalar o'quv-biluv faoliyatlari, mustaqil bilim olishlari, ijodiy fikr yuritishlarini yo'lga qo'ya oladigan o'qitish shakli hisoblanadi. Shuning uchun ham u oliy ta'lim maktabida olib boriladigan o'qitish shaklining o'ziga xos bir shakli hisoblanadi. Amaliy (lotincha amaliyium) olimlarning muayyan ilmiy soha bo'yicha ma'lumotlarni muhokama qilishning dastlabki shakli bo'lgan. Keyinchalik ilmiy faoliyatlardan o'quv jarayoniga ko'chib, talabalarining ishchanligi, bilim darajasi fanga qiziquvchanligi, xarakteri, psixologiyasiga xos tomonlari aniqlash shakliga aylandi, hozirgi kunda amaliy mashg'uloti suhbat, ma'ruza bo'yicha fikr almashish, rolli o'yinlar shaklida o'tkazish nazarda tutilgan. [3]

Mashg'ulotni amaliy, ma'ruzada o'tkazilishining muhim tomoni shundaki, unda o'qituvchi ham

talaba ham puxta tayyorgarlik ko‘radi. Har ikkala faoliyat egasi, manbalar bilan ishlash, amaliy rejasida ko‘rsatilgan savollarga javoblar topishda asosiy va qo‘shimcha adabiyotlar bilan tanashib chiqishlari lozim bo‘ladi. Amaliy mashg‘ulotlarining yana bir ahamiyatli tomoni shundaki, unda jonli muloqot amalga oshadi, qarama-qarshi ziddiyatli fikrlar to‘qnashuvi, ularni talabaga muvofiq hal etish ishlari yo‘lga qo‘yiladi.

Shuning uchun amaliy olib boruvchi o‘qituvchi auditoriyaga jonli muloqotni, bahs-munozara ishlarini, o‘z nuqtai nazarini dalilash, o‘zgalar fikrini tinglay olish, muhokamaga kirishish yo‘llarini aniq tanlashi lozim. Mashg‘ulotning yakunida o‘qituvchi umumiy xulosa yasab, amaliy mashg‘ulotining borishi, ishtirokchilar faolligi yoki passivligini alohida qayd etib, navbatdagi amaliy mashg‘ulotini o‘tkazish haqida tavsiyalar berish, o‘ylab ko‘rish, fikrlarni yanada to‘ldirish uchun savollar, masalalarni ilgari surish, maslahatlar berish, adabiyotlar ro‘yxatini e‘lon qilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Ilmiy nazariy, amaliy-metodik jihatdan yuksak darajada o‘tkazilgan amaliy mashg‘uloti talabalarga fanga qiziqishi, manbalar va adabiyotlar bilan ishlashga ishtiyoq faollikka intilish uyg‘otsa, o‘qituvchilarga o‘z ilmiy- nazariy malakasiga oshirishga, ilmiy adabiyotlarga ijobiy munosabatda bo‘lish, fan yangiliklarga ishonche‘tiqod va fanga qo‘yilayotgan muammolarni yechishga ishtiyoqni tarbiyalaydi.

Demak, amaliy mashg‘ulotlarining sifatli va samarali o‘tishiga o‘qituvchi mohorati muhim rol o‘ynaydi. Amaliy mashg‘uloti o‘ziga xos ta‘limiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Unda talabalar o‘z fikrlarini, nuqtai nazarlarini ochiqdan ochiq bayon etadilar, qatiyatlik bilan o‘zlashtirganlarini himoya qiladilar, muloqatda fikr almashinish amalga oshadi.

Amaliy mashg‘uloti haqiqatan ham qiziqarli bo‘lishi uchun u bahs-munozara shaklida, ammo boshqariladigan bo‘lishi lozim. Buning uchun bahs-munozara tartibi o‘qituvchi tomonidan oldindan o‘ylab chiqiladi, ishchi rejada ma‘lum savollar, misollar, syujetlar belgilanadi.

Xulosa qilib aytganda amaliy mashg‘ulotning muvaffaqiyatliligi doimo talabalar faolligiga bog‘liq, shuning uchun o‘qituvchining ikkinchi majburiyati – amaliyini har tomonlama rivojlantirish va talabalarni rag‘batlantirishdan iborat. Talabalarining faolligi bu nafaqat amaliyda qatnashish va bahs-munozaralar, balki eshitish qobiliyatini ham rivojlantirib boradigan jarayondir. Shu bois, talabalarga eshitish va gapirish qobiliyati kabi muhim fazilatlar tushuntirish lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni. www.lex.uz

2. Muxamedov Sh.M. Organization of independent work on the subject «Material designing» in the field of technological education in the credit-module system// Journal of Contemporary Issues in Business and Government. 2021 y.Vol. 27, Issue 4. Pages 144-15410. 47750 / cibg. 2021.27.04. 016. (Web of Science).

3. Muxamedov Sh.M. Oliy ta‘limda mutaxassislik fanlarni o‘qitishda qo‘llaniladigan innovatsion metodlar(Texnologik ta‘lim yo‘nalishida)// “Yangi O‘zbekistonda ilm fanning so‘nggi yutuqlari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami. Buxoro. 2023 yil. – 746-749 b.

4. Muxamedov Sh.M. Oliy ta‘limda mutaxassislik fanlarning elektron-dasturiy va metodik ta‘minotini takomillashtirish // Pedagogik akmeologiya xalqaro ilmiy-metodik jurnal. Buxoro. 2023 yil.5(7).-160-166 b.